

TERMÉSZETVÉDELEM CSONGRÁD MEGYÉBEN

DÓZSA JÓZSEF

Történelmi visszapillantás

A művelődés alacsony fokán álló, gyűjtögető ember még nem törekedett az eredeti növénytakaró megváltoztatására. Nem is volt eszköze hozzá. Kezdetben az ember életfeltételei az erdő függvényei voltak. Később a fejlett mezőgazdaság az erdőt tette az ember függvényévé. Először a síksági, folyómenti és déli elejtők ligetei, az erdő és a sztyepformációk határterületén levő tölgyerdők váltak az ősember letelepedési helyévé. Soó Rezső szerint a nomád népek hamarabb ütöttek tanyát az alföldi erdőtyepp pusztákon, mielőtt az erdő kialakulhatott volna. Az erdők pusztítása a cserjés tölgyesek övében többnyire felégetéssel indult meg. A honfoglaló magyarság korában az erdők birtokközösségek; fát mindenki szükséglete szerint kivághatott. A megyékre osztott királyi erdőbirtokokat azonban hamarosan védeni kezdik.

A XIII. században és az ezt követő időkben kezd Közép-Európában a bányászat fellendülni. A bányászat, faszénégetés és az üveghuták kifejlődése az erdők fokozott pusztítását eredményezte. Fokozódik az erdei legeltetés és a makkoltatás is. De több száz évnél kell elteltetni, amíg felfigyelnek az erdők rohamos pusztulásának veszélyére.

Az erdő, a fás növényzet emberi egészség szempontjából elengedhetetlen fontosságára különösen az Alföld fátlan vidékén figyelnek fel többen.

A soproni születésű KRÁMER János György tábori orvos, botanikusnak „*morbis hungaricus*”-ról könyve jelent meg (1739), amelynek függelékében többek között az Alföld erdő- és fahiányának káros voltával foglalkozik.

Az Alföld homokos vidékein részint az erdőpusztítások, részint a korlátlan legeltetés nyomán járó futóhomok-képződés olyan pusztításokat okozott, hogy azok általánosan felkeltették a gazdák, valamint a törvényhozás figyelmét.

1789-ben Kistelek, Szeged úrbéres községe azzal a kéréssel fordul a városhoz, mint kegyurához, hogy „mentse meg a községet a homokelárasztástól. Ugyanis az észak felőli Pesti uccának házait a szél már az ablakokig elárasztotta homokkal”. (Kiss F. 1939. p. 266.)

A Szeged vidéki állapotokra talán legjellemzőbb az a javaslat, melyet VEDRES István mérnök nyújtott be a városi tanácshoz 1795-ben a következő címmel: „A Sívány Homokság Használhatása, Szabad Királyi Szeged Városhoz”. Ebben többek között ezeket írja: „Azt csak futólag említem meg, hogy a mi Tsorda és Barom homokos Járásainak a szaporodó sívány homok áradásaitól Arábiának forró homokos pusztáira hasonlítanak.

Az olyan helyeken, mint Szegeden és a Környéke, ahol t. i. nemcsak hogy semmiféle erdők nincsenek, hanem ahol több mérföldekre el lehet menni, mégse lát csak egyetlen fát is az ember, úgy köll tekinteni egy újonnan ültetett erdőt, mint egy ma született első Gyermekeit az Édes Anyának!

Azon haszon, mely az Erdők létele által eszközölődnek, nagyobb figyelmességet érdemel, olyatán Városban, ahol minden következő esztendőbeli termésnek Zsír-

ját a fának szűk volta miatt felegetik". Az embert és a természetet szerető elődeink munkásságának eredményeként foglalkozhatunk mi egyáltalán a természetvédelemmel.

A hazai természetvédelmi tevékenység múltját vizsgálva megállapíthatjuk, hogy már a XIX. század második felében megfogalmazott elképzelések megvalósítása, azaz a védettség gyakorlati bevezetése, természetvédelmi területek létrehozása az első időszakban főleg erdőterületeket, (esetleg fákat, facsoportokat) és madárrezervátumokat érintett.

Az első természetvédelmi területeket megalapító határozatok az 1930-as évek végén születtek. Ekkor nyilvánították védetté a Szegedi Fehértót (1939), amely hazánk első madárrezervátuma lett. Fás növényzet, hatósági védettsége megyénkben 1944 óta számítható, amikor az ásatóhalmi „Kiss Ferenc Emlékerdő” és a telepített platán-szil erdő védettségi határozatának meghozatalára került sor.

A fokozódó civilizációs hatások, az ember egyre intenzívebbé váló gazdasági tevékenysége a természetes életközösségek elszegényedését, növény- és állatfajok pusztulását okozták és okozzák az egész földi élettérben. Ezt a folyamatot látva szerte a világon — s így hazánkban is — aktivizálódott a természetvédelmi tevékenység. Országos és nemzetközi szervezeteket, intézményeket hoztak létre a természetet pusztító tevékenység megakadályozására, s ma már szinte minden államban szigorú törvények, jogszabályok védik a rohamosan csökkenő faj- és egyedszámú élővilágot, a Föld becses természeti és tájképi értékeit.

Hazánkban, és így Csongrád megyében is az elmúlt néhány évtizedben először mérsékelt ütemben, majd egyre erőteljesebben kezdtek érvényt szerezni a természetvédelmi érdekeknek, s hoztak védettségi határozatokat a különböző jellegű természeti objektumokra.

Ugyanakkor ezen érdekek érvényesítése, a természetvédelmi munka hatékonyságának fokozása céljából megfelelő hivatali apparátus és társadalmi szervezetek létrehozása is megtörtént. Az ismeretterjesztés, a közvélemény helyes irányba történő alakítása is fontos feladat, amelynek érdekében ma már szintén rendszeres és alapos munka folyik.

Csongrád megye védetté nyilvánított objektumainak áttekintése:

A védett természeti értékeket jelentőségük szerint 2 kategóriába soroljuk: országos és megyei jelentőségű objektumok.

I. Országos jelentőségű területek

1. Pusztaszeri Tájvédelmi Körzet

Területe 22 226 ha-os nagyságrenddel 1976-ban kapott védettséget.

3 db már korábban létrehozott, s egy új szigorúan védett területet, valamint nagy kiterjedésű, általános tájvédelem alatt álló, vagy gazdaságilag kevésbé korlátozott egységeket foglal magába.

Közismert madártani jelentőségük alapján az UNESCO nyilvántartása szerint európai értékű területei a Szegedi Fehértó, a Pusztaszeri Bűdösszék-tó és Sasér.

Hazánk két nemzeti parkja után területnagyság szerint harmadik ez a tájvédelmi körzet, amely Csongrád megye legértékesebb ilyen jellegű területe. Védett élővilága, tájképi, történelmi, kultúrtörténeti értékei sok tekintetben egyedülállóak.

2. Mártélyi Tájvédelmi Körzet

2260 ha területen a Tisza-szabályozás során kialakult, különlegesen szép, sajátos magyar táj a Tisza és hullámterének gazdag, értékes növény- és állatvilágával.

Jelentőségét hangsúlyozza, hogy időrendi szempontból ez hazánk harmadik — Alföldünkön pedig a legelsőként létrehozott — tájvédelmi körzete.

3. A volgamenti hérics

A kipusztulással fenyegetett Adonis volgensis, az Alföld egykori löszpusztai flórájának a jégkorszak utáni időkből fennmaradt növényfaja áll itt védelem alatt, elterjedésének ezen a legnyugatibb határán. Legelsőként Dr. Kiss István a Szegedi Tanárképző Főiskola tanára írta le.

II. Megyei jelentőségű objektumok

1. Ásotthalmi fehérnyár-erdő

2. Ásotthalmi telepített erdő

3. Szentesi park (Széchenyi-liget)

Az Alföld egyik legrégebbi, köztulajdonban levő parkja, amely különböző fajú, idős, szép faegyedeivel e tájban figyelemre méltó természeti értéket képvisel.

4. Vetyeháti nyárfa

A Maros hullámterében álló 200—250 éves, szép fejlődésű és alakú hatalmas méretű fehérnyár-egyed.

5. Juhász Gyula emlékfá Makón

Különlegesen szép alakú, kb. 160 éves kocsányos tölgy-egyed, irodalomtörténeti hagyománnyal.

6. Csengelei kocsányos tölgy-facsoport

A község határában levő erdészház mellett 8 szép növekedésű, szabad állású törzs különleges esztétikumú facsoportot alkot, amelynek irodalomtörténeti jelentősége is van.

7. Zsombói ősláp

A hajdan nagy kiterjedésű alföldi mocsárvilág ritka, — a megyében egyedül csak itt fennmaradt — képviselője. A láp melletti erdőtársulásokkal, sajátos növény- és állatvilágával különleges természeti értéket képvisel.

8. Kiskundorozsmai Nagyszék

Az alföldi szikesek ősi arculatát és jellegzetes élővilágát a tájcivilizáció átformálta. Csak néhány kis foltjuk — mint ez a terület is — őrzi a természetes állapotot megközelítő vonásokat.

9. Szeged, Takaréktár u. 3. sz. alatti páfrányfenyő

E tájban nem őshonos, s ezért ritka fafaj különlegesen szép, megóvásra érdemes példánya.

A fenti objektumokon kívül több terület védettségi határozatának előkészítése van folyamatban (pl. Szent-Lapostó; Nagymágocsi kastélypark stb.), amelyek méltóak az intézményes védelemre, mint megyei jelentőségű értékek.

Az OTVH a két tájvédelmi körzeten túlmenően nem tervezi országos jelentőségű objektumok létrehozását, mivel ezek jórészt magukban foglalják a déalföldi tájegység legértékesebb védelmét igénylő természeti kincseit.

A felsorolt, különböző jellegű és nagyságú területek védetté nyilvánítása nem is lehet végcélja a természetvédelmi tevékenységnek, hiszen ez csak arra biztosíték, hogy a káros civilizációs hatások megszűnjenek a határokon belül. E területek feltárása, rekonstrukciója és fejlesztése ugyanolyan fontos feladat, mint a védettség létrehozása.

A passzív védelem, egy terület magárahagyása nem biztos, hogy megoldja, s az esetek túlnyomó részében nem is oldja meg az értékek fenntartását, megőrzését. Bo-

nyolcult műszaki és biológiai eszközök, eljárások sora lehet csak záloga a természetvédelmi területek élővilágának fenntartására. E munkának pedig ki kell terjednie a madárrezervátumokra éppúgy, mint a fás növényzetre; objektumokra, vagy természetes erdőállományokra.

A természetvédelmi kezelést ellátó szervek a háborítatlanság biztosítása mellett ezen is munkálkodnak, és fontos feladatuk a védett növény- és állatfajok létfeltételeinek, szaporodási lehetőségeinek folyamatos fenntartása.

Összefoglalás

Történelmi visszapillantás: a művelődés alacsony fokán álló gyűjtögető ember nem törekedett az eredeti növénytakaró megváltoztatására. Nem is volt eszköze hozzá. A fokozódó civilizációs hatások, az ember egyre intenzívebbé váló gazdasági tevékenysége a természetes életközösségek elszegényedését, növény- és állatfajok pusztulását okozták és okozzák az egész földi lélettérben. A biológusok, orvosok, erdészek és egyéb más területeken dolgozó szakemberek már a XVIII. században javaslatokat tettek a káros hatások csökkentésére és a lehetőségeken belül munkálkodtak a megoldásán. A hivatalos természetvédelmi tevékenység a XIX. század második felében indult meg, elég szerény keretek között. 1945 után ez a tevékenység fokozódik, de jelentőségének megfelelő méretekben napjainkban bontakozik ki. A természetvédelmi értékeket két kategóriába soroljuk: országos és megyei jelentőségű területek. Csongrád megyében 3 országos és 9 megyei jelentőségű természetvédelmi értéket tartunk számon.

Országos jelentőségű területek

1. Pusztaszeri Tájvédelmi Körzet
2. Mártélyi Tájvédelmi Körzet
3. Adonis volgensis. (Vulgamenti hérics)

Megyei jelentőségű értékek

1. Ásotthalmi fehérenyár-erdő
2. Ásotthalmi telepített erdő
3. Szentési park
4. Vetyeháti nyárfa
5. Juhász Gyula emlékfá Makón
6. Csengelei kocányos tölgyfa-csoport
7. Zsombói ősláp
8. Kiskundorozsmai Nagyszék
9. Szeged, Takaréktár u. 3. sz. alatti páfrányfenyő.

További természetvédelmi értékek feltárása és kijelölése folyamatban van.

IRODALOM

- [1] MAGYAR P.: Alföldfásítás II. Akadémiai Kiadó Budapest, 1961. 12—21.
[2] MAJER A.: Magyarország erdőtársulásai. Akadémiai Kiadó Budapest, 1968. 26—30.

NATURSCHUTZ IM KOMITAT CSONGRÁD

J. Dózsa

Die Steigerung der Zivilisationseinwirkungen, die immer mehr intensiv werdende Menschenaktivität verursachen und verursachen die Verarmung der natürlichen Lebensgemeinschaften und das Verenden der Pflanzen-, und Tierengattungen im ganzen Weltlebensraum. Die Biologen, die

Ärzte, die Förster und Fachmänner von anderen Gebieten machten Vorschläge für die Abminderung der schädlichen Einwirkungen und wie die Möglichkeiten erlaubten, beschäftigten sich sie mit der Erlösung dieser Sorge. Die offizielle Naturschutzaktivität begann im zweiten Teil des XIX. Jahrhunderts, aber in ziemlich schlichten Rahmen. Nach 1945 steigert sich diese Aktivität, aber eine Form gemäss seiner Bedeutung hat es erst in der Gegenwart erhalten. Die Naturschutzwerte sind in zwei Kategorien zu teilen: Gebiete von Komitatsbedeutung und Gebiete von Landesbedeutung. Im Komitat Csongrád haben wir 3 Naturschutzwerte von Landesbedeutung und 9 Naturschutzwerte vom Komitatsbedeutung. Die Entdeckung und die Bezeichnung der weiteren Naturschutzwerte sind im Gang zufindlich.

ОХРАНА ПРИРОДЫ В ОБЛАСТИ ЧОНГРАД

Й. Дожа

Нарастание цивилизационных влияний, всё более интенсивнее экномическая деятельность человека влечёт за собой обеднение приядных богатств в природе, гибель видов растений и животных на всей земле. Биологи, врачи, лесники и специалисты, работающие в других областях сделали предложение уже в XVIII. веке на уменьшение вредных влияний и старались решить эту проблему как это было возможно. Официальная природо-охранная деятельность началась во второй половине XIX. века при довольно скромных условиях. После 1945 года эта деятельность нарастает, но по мере ее значения раскрывается только в наши дни. Природо-охранные ценности мы относим к двум категориям: территории государственного значения и областного значения. В области Чонград мы знаем 3 территории государственного значения, и 3 областного значения. Раскрытие дальнейших природо-охранных ценностей и их пометка продолжается и в наши дни.